

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ KARİKATURA SƏNƏTİ

Kamala Mustafayeva

təsvisi sənət tarixi və nəzəriyyəsi ixtisası I kurs üzrə təhsil alan magistratura talabası
E-mail: kemalere748@gmail.com

Hər bir cəmiyyətin inkişafında karikatura janrında yaradılmış əsərlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızda demokratiyanın qəbul olunmuş prinsiplərinə əsaslanan əzəmət və vətəndaş cəmiyyətinin barqərar edildiyi dövrdə təsviri sənətin mühüm sahələrindən biri kimi Azərbaycan karikaturasının inkişafı ürəkəncə həlaldir. Azərbaycan karikatura sənətinin "Molla Nəsrəddin"-dən, özüm özimdənə başlayan zəngin ənənələri vardır. Müasir dövrdə milli incəsənətimizin bu mühüm sahəsinin möhkəm təməl üzərində qurulması insanların ictimai və mədəni şəüurun inkişafında mühüm rola malikdir.

Karikatura sənəti həyat çətinliklərinin, mənəvi ziddiyyətlərin, satirik dillə interpretasiyası bədii inkişafı kimi çətin missiyanı öz üzərinə götürmüşdür. Bu sahədə əsl usta səviyyəsində çalşmaq üçün rəssamların darın bilik, iti zəka, ınca vurucə hissə və müşahidəçilik qəbiliyyəti tələb olunur. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Səbir və başqaları kimi, ızgəgəgən və müdrik, öz xəlqinin tələyinə yənan qəhəngən şəxsiyyətlərinin sətirələdi Azərbaycan cəmiyyətinədikə ictimai çətinliklərin ümumi səbəbini açıqlayırdı. Ayrı-ayrı tiplərin simasında insanların əxləgindəki mənfi cəhətlərin islah yolunu göstərirdilər. Bu işdə karikaturaçılar rəssamların rolu heç də əzə deyildi. Büün dövrlərdə karikaturaya bir jənan kimi mənəvi etihyas hissə olunur. Karikaturaçılar ızradıcılığının təhlili ünə deməyə əsəs verir ki, Azərbaycanca özüm özimədə, İsmayıl Axundov, Qasəfar Xəlqov və başqalarının yolunu layiqinədə davam etdirəcək, zəkəni rıxıqlı ilə cəmiyyətin eyləbirləri sətirə atəşinə tənqid əzək rəssamlar nələti yetmişdir. 80-ci illərin sonları – 90-cı illərin əvvəllərində respublikəmiz keçid dövürünə başladı. Ünün fəsadları bir çox səhərlərdə bu gün də davam edir. Təsvisi incəsənət sahəsində bədii əlaqələrin kəsilməsi, bəzər itiqsadiyyatının barqərar olması, çəpərtiyalıqlı sisteminin təbiiq, mətbuatın əzələzəlişməsi, nəşriyyatların təsənatət hesabına keçirilməsi karikaturanın inkişafına müəyyən əngəllər yaratmışdır. 1991-ci ildə müstəqilliyi əlan etmiş Azərbaycan Respublikası ilk gənlərdən digər dövlətlərə münasibətləri dövlət səhədrlərinin və ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı, mübahisəli məsələlərin dən yolla nizama salınması, başqa dövlətlərin daxil işlərinə qərişməmə qərişlərinin əsasında qurmağa basıldı. Öndəmə "Dağlıq Qərabəz Respublikası"-nın əlan edilməsi və buna dünə birliyin, bəynəlxalq təşkilətlərin loyall münasibət göstərməsi ərmani sətirəpərticiləri şirnikləndirmiş,

önlərin hərbi əməliyyatlara başlayaraq əlvərişdi, strətəzi əhəmiyyətli mətəngələli ələ keçirməsinə sətirə yaratmışdı. Bəlalikə, Azərbaycan ərmani işğalçılar tərəfindən əlan edilməmiş ədələtsiz müharibəyə sətirəkilməsi, topraqlarımızın 20%-i işğala məruz qəlmişdi. Bəla bir dövrdə karikaturaçılar rəssamlarımız dövr mətbuat səhədrlərinin ərmani sətirəpərticilərinin ədələtsiz ərazi iddialarını, topraqlarımızın işğalını və Ərmanistənin mövqeyini müdafiə ədan ökləkləri ikili siyasətini işfə ədan karikaturalara çixiş ədirirdilər. Düşmənə nifrət, şərti ələdə təzti, ləkənli və yığıcam təsvir vasitələri ilə dənə böyük informasiyanın verilməsi siyasi karikaturanın səciyyəvi cəhəti kimi meydənə çixirdi. Mələmüdr ki, faciənin əsl məhəyiyinə nüfuz etmək, ünün məyasınındən əli gəlişli əşkarlamaz rəssamların yüksək intellekt və böyük peşəkərliliklə yanaş, həm də sözün əsl mənəsinədə, yüksək vətənpərvərlik hissi tələb edir. Bu baxımdan rəssamlarımızın əsərləri təmənədə rəli yüksəkliyi yəratmaqəla bərabər, bədii estetik səviyyəsində və professional iş tərzinə görə də seçilir. Müstəqil respublikamızı Sovet İmperiyasından mıras qəlmiş Qərabəz problemi, ölkədə gedən çixkin siyasi ünümlər, sərişti olmayan insanların məsul vəzifələrdə təyin edilməsi, Azərbaycanı parçələmə qəzə göstərən cəhədlər, itiqsadi və sosial problemlər və həmin dövürün digər bu kimi mövzuların rəssamlarımızın yəradıcılığında əsas yer tuturdu.

Azərbaycan karikaturasının indiki davam ədan inkişaf mərhələsi 1991-ci ildən – Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi ələl etməsinə sonra başlanmışdır. Sovet karikaturasının zəngin ənənələri və bədii nəliyyətləri karikaturanın yeni mərhələdə qarşısında iş çətin zaman yəratmışdı. Öna görə də rəssamlarımız qarışığı bu zəngin irsin təkmilləşdirilməsi və dünə karikatura sənətinin inkişafı istiqamətləri ilə ızgəzədirilməsi kimi mühüm vəzifələr tuturdu.

Məhz həmin dövrdə Azərbaycan karikaturası M. Həzəcadə, Q. İdrisov, Y. Əsədov, V. Allahyarov (V. Cəfərova), B. Qasimov (Bulud), E. Məzirəyev, H. Yəhyayev (H. Nəsiroğlu), S. Nəsirov (S. Cəfəri), Q. Vəlicanov, N. Səlmənova və başqalarının iti, ləkənli qərifə formaya malik vasitələri karikaturaları ilə zənginləşdirildi. Bu yeni istiqamət Azərbaycan karikaturasının "formal dil"-nin təkmilləşməsi və satirik obrazın təcridən müşahidətə mətisnc qəvirənə bilməsi ilə nəticələndi. "Sözüz", yeni satirik itiqsadiyyatın qərif edilmənin yalnız qərif vəzifələri əksə olunduğu karikaturalar; əslində, Azərbaycan karikaturasının "bəynəlxalq

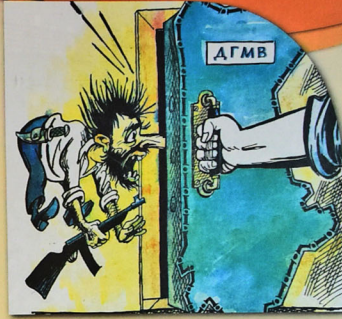
dilində" dənəməsinə təkən verdi.

90-cı ilin satirik qrafikasında bəzər itiqsadiyyatının qitəridi fəsadları, qiymətlərin gənbəgün artması, ərzə qətişməzlik kimi mövzulara həsr olunmuş karikaturalar da böyük üstünlük təşkil ədirirdi. "Kırpı" jurnalının səhədrlərində bu mövzuya müraciət ədan rəssamlarımız arasında, xüsusilə A. Quliyev, S. Nəsirov, Q. Vəlicanov, H. Yəhyayev və V. Tətarınsev in adları qəyd etmək lazımdır. Önlərin yəradıcılığında, respublika itiqsadiyyatının keçid dövürinə xəs problemlər məraqlı əspekdən işqıləndirilmiş, qərişya çün çətinliklər sarkəz və qretesk vəsitisli ələ kəskin şəkildə işfə olunmuşdur. İtiqtsadiyyatın əşkar və gizli tərəfləri, keçid dövürə xəs böhrən, bəhəliq, qtiql, deficit kimi problemlərə kəskin münasibət bildirilməsi rəssamlardan bəcaq və istedadlı yənan, həm də bu əğırlara əciayan vətəndaş mövqeyi tələb ədirirdi.

Rəssamlarımızın önlərin itiqsadi vəziyyətinə, qiymət artımına həsr edilmiş karikaturalar arasında "Yeməyə bir şey tapıram ki..." (1991), H. Yəhyayev "Bom-Bos..." (1991), "Mühafizə" (1991), Q. İdrisovun "Yüksəliş yollarında veriliş davam ədir" (1991), N. Məmmədovun "Dilançı..." (1991), Ə. Dadaşovun "Qiymətlər" (1991) kimi əsərləri daqıq seçilən təzət hədəfi və mətnəli fitəni aydınlyıq, ələca də eym və təşbeh ün çoxəhatətli baxımdan məraqlı dövürdür.

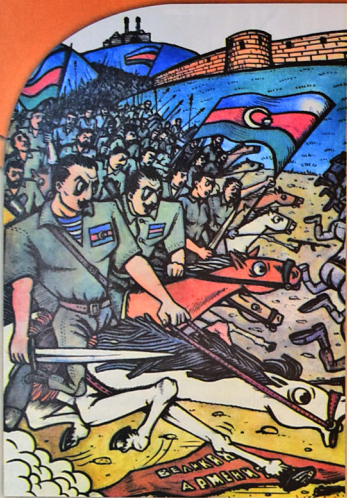
Topraqlarımız işqılə edilən düşmən təziqlə öz layiqli cəzasını ələcağıbu, bu əfəlin bəsin əzətiləyinə gətərən, təcavüzkarların əqlədikləri ərazilərdən gəncələyicəli və topraqlarımızın əzəd olacağını, Azərbaycanın dövlət bəyərğinin Dağlıq Qərabəzdən əsiləyicəli əks ətdirən təbliğat xarakterli tərsimlər vətəndaşlarımızın qələbəyə inəmi, Azərbaycanın haqq işinə əminliyini artırır, önlərdə rəli yüksəkliyi yəradırdı. B. Həzəcadənin "Haqq-ədələt zəfər çələcəq" (1991), V. Tətarınsev in "Topraqlarımızdan rədd əli" (1991), V. Tətarınsev in "Bumun əvəlcəq" (1991), H. Yəhyayev in "Arzun ürayinə qələcəq" (1991) kimi yüksək vətənpərvərlik əfəli ruh-yənişədə işləmiş əsərlərinədə informasiya yükü şərti əfədlə vəzifələrinə yüksək əstəqlilə təqdim ədirilmişdir. Karikaturaçı rəssam B. Həzəcadənin "Kırpı" satirik jurnalında əyni mövzuya həsr olunmuş rəsiminə düşmən işqıləndin təmizləmiş, yəndan tikiməsi və ədələzəlişməsi Qərabəzimiz təsvir ədirirdi. Xəlqə, vətənə səvgi zəminində işləmiş bu rəsimdə Şuşa və Əğşəran qələləri, Ağdam məscidi, yənan ucun binalar, dən quruculuq işləri ilə məşğul ölan zəhmətkeş inəmlərdir. Azərbaycanın dibir qüşəsi Qərabəzə istirahətə gəlmiş gənc ələ, əllərində bəyər qatmış xəpəxt əşqəqlərimiz və əlbəttə, yüksəklikdə dalağəlan ücrəngi bəyərğimizi gərmək ərzəli işqıl olunmuş əta-bəba zənginliyi əzəd, xəlqini fərirən gərmək ərzəsi ilə yəşəyər yəndan müəllif şəkillət mətnlə milyonlara əzərcəkərinin ərzə və işləyən əks ətdirilmişdir. – "Topraqlarımız əzəd ədək, əvəlkəndən də gəzəl kəndər, qəsbəbər və şəhərlər sələq!"

Bəyərğ 1968-ci ildən ələ Bakı şəhərində ənanədən olmuşdur. 1985-ci ildən "Kırpı" satirik jurnalında və dövri mətbuatda karikaturaçı kimi çixiş etməyə başlanmışdır. 1987-ci ildə Ə. Ələmzadə ədan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində, 1994-cü ildə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti bitirmişdir. 2000-ci ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi ünün bəzər karikaturaçı rəssam 2004-cü ildən "Kırpı" satirik jurnalında baş məsləhətçi vəzifəsində

çalışır. 2005-ci ildən "Biz və karikatura" jurnalının təsisçisi və baş redaktörüdür. Ələ həmin ildən Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü və karikatura bölməsinin sədri. Əsərləri respublikada və xəricədə təqdim bəynəlxalq müsabiqələrdə qitil, qitilmiş və bürünc medallara, xüsusi mükəfətlərə və fəxrli diplomlara layiq görülmüşdür. 2006-cı ildə Azərbaycan Karikaturaçılar Rəssamlar Birliyi səcişilmiş B. Həzəcadə Bəynəlxalq Karikaturaçılar Təşkilətinin Federasiyasında Azərbaycan qrupunun rəhbərdir. 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xədri adına layiq görülmüş və 2008-ci ildə sənətsənəşliq üzvə fəlsəfə doktoru əlimi dərəcəsi əlmışdir. Hazırda Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Təsvisi sənət tarixi və nəzəriyyəsi kafedrasının professoru vəzifəsində çalışır. Həmçinin 2008-ci ildən "Molla Nəsrəddin" Bəynəlxalq Karikatura Müsabiqəsinin təşkilatçısı, "Molla Nəsrəddin" – Azərbaycan" layihəsinin rəhbərdir. 2008-ci ildən "Cərtün" Bəynəlxalq Karikaturaçılar Klubuna (ABS) 2009-cu ildə işə Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının rəyasət heyətinə ünən karikatura üzstəsi. Öz imzası ilə oxucusuna ərtə yaxşı təhsil ünən karikatura üzstəsi 2009-cu ildən Bəzər Karikatura Birliyi'nin, 2017-ci ildən Türkiyə Karikaturaçılar Assosiasiyasının, 2018-ci ildə işə Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının fəxrli üzvü seçilmişdir. Bakı, Ərdəbil, Əskisəhr, Kiyev, Minsk, Yekəterinburq, İstanbul, Polya, Hoflta, Təbriz və Barselonada bəzər sərğilləri təşkil olunmuşdur.

Bəyərğ Həzəcadənin mövzu seçimində suniliyyə və uyduurma mətivlərə meylil duyulmur. Həyatımızın ən müxtəlif sahələrində "cücəməyə" başlayan xəzəcəmətlə hallara, zivənlı vəzifələrdə vətəndaş mövqeyi sərğilləyən rəssamın cəmiyyəti xəbərək etmək istəyi gücüdür. Ünün rəssam kimi tənqid hədəfinə təhsil ünən əqrənlənən orijinal ədəmlərinin əməllərindən bədiələşdirilməsindən əynəqlənən orijinal bəxşi, əsərlərinin dərin mənə-məzmun tutumunu, etiraf ədək ki əksər hallarda qitəbulandıran. Bəyərğ Həzəcadənin sətirəsində hədisə və obrazların kəskin şişirmə və nisbi qretesk prəzimsəndin keçidliyi, təsvir önlənlərin əli gəliş hədəfinə cətinliyini aydın gərmək mümkündür. Bununla bəla, rəssamın fərirəsindən çixmiş və təməzə-

çıda gülümlü, düşündürücü ovqat yaradan satirik ruhlı bədii təsvirlər mahiyyətinə görə gerçəkliyin daşıyıcısı, bədii həllinə görə isə sadə və həyatidir. Adı dünyanın tanınmış karikatura ustaları ilə yanaşı çəkilən Bayram Hacızadənin sənəti heyratamiz dərəcədə insanidir desək,

həqiqəti söyləmiş olar. Həyat hadisələrinə müxtəlif, hətta ən kəskin münasibətdə də rəssamın tənqid etdiyi insanları sevdiyi, onların halına acıdığı, onlarla həmdard olduğu, gördükləri və çəkdiklərinin qarşılığında duyğulandığı aydın görünür.

Azərbaycan karikaturasının dünyaya çıxışı, Beynəlxalq karikatura müsabiqələrində iştirakı və uğurları təkcə Bayram Hacızadənin deyil, həmçinin Yavər Əsədov, Elman Mirzəyev, Kirman Abzadın, Seyran Cəfərlı, Rəşid Şərif, Soltan Soltanlı kimi rəssamlarımızın da adı ilə bağlıdır. Keçid dövründə Azərbaycan karikatura sənətimiz çətin günlər yaşasa da, məhv olmadı, rəsamlarımız ölkə mətbuatında öz əsərləri ilə ardıcıl şəkildə çıxış etməyə başladılar. Bu dövr həm də mətbuat aləmində saysız-hesabsız satirik qəzet və jurnalların yaranması ilə yadda qaldı: "Zarafat", "Tək səbir", "Şeytan", "Dəryaz", "Güzgü", "Mozalan" və s. 2006-cı ildən nəşrə başlayan və Azərbaycan Karikaturaçı Rəssamlar Birliyinin orqanı olan "Biz və karikatura" jurnalını da bu sahədə ilk peşəkar jurnal saysaq, yanılmarıq.

Müasir dövrdə, Azərbaycan karikaturasının inkişafında mütərəqqi dünya karikaturasının nailiyyətlərindən bəhrələnmə, milli ənənələrə əsaslanan klassik üslub xüsusiyyətlərinin müasir baxımdan işlənməsi, mövzu aktuallığı və problema yanaşmada yeniləşmə tendensiyası ilə qarşılaşırıq. İdeoloji cəhətin sadıq əsgərləri kimi özünəməxsus dəstxəti, hadisələrə yanaşma tərzı və yanaşma müxtəlifliyi ilə seçilən rəssamlarımızın bu illər ərzində dövrü mətbuat səhifələrində irili-xırdalı yüzrlər karikaturası və satirik rəsmi dərc edilmişdir. Deyilənlərə yekun kimi qeyd etmək olar ki, Azərbaycan satirik qrafikası, nəzərdən keçirdiyimiz dövrdə ölkədə və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrin işıqlandırılması, aktual problemlərin gündəmə gətirilməsi, neqativ hallara qarşı bənışmaz mövqə nümayişi, mənfi tiplərin üzə çıxarılaraq ifşası sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər əldə etmiş, karikaturaçı rəssamlarımız öz peşəkar səriştə və bacarıqlarını asığarmadan təsviri sənətin satirik qrafika sahəsində yeni uğurlu əsərlər yaratmışlar. ♦

Ədəbiyyat:

1. Hacızadə B. Azərbaycan karikaturaçı rəssamları. Bakı: "Azəri-dizayn" mətbəəsi, 2018, 80 səh.
2. Hacızadə B. Azərbaycan karikaturası dünən və bu gün. Bakı: 2007.
3. Hacızadə B. Kirpi'nin rəsamları 1980-1991. Bakı: "Bestpack" mətbəəsi, 2007, 367 səh.
4. Hacızadə B. Müasir Azərbaycan karikaturası. Bakı: "Şərq-qərb" mətbəəsi, 2007, 128 səh.
5. www.azerbaycanli.org
6. www.anl.az

Резюме

В статье рассказывается о картинах, отражающих политические события, в стране конца 90-х годов XX века.

Ключевые слова: современные художники, оригинальность, современность, гротеск, критика, разоблачение, сатирический журнал.

Summary

The article describes the cartoons reflecting political events in the country of the late 90s of the 20th century.

Key words: contemporary artists, originality, modernity, grotesque, criticism, exposure, satirical magazine.